
Ziyoda Abduraxmonova

Toshkent moliya instituti

MEHMONXONA MOLIYASI: TASHKIL ETISH VA XORIJ TAJRIBASI

Annotatsiya. Mehmonxona moliyasini tashkil etish jarayonini tadqiq qilishda sohaga tegishli qator ilmiy izlanishlar o‘rganilgan. Mehmonxona moliyasini tashkil etishning o‘ziga xos jihatlari, mehmonxona moliyasi bo‘yicha xalqaro amaliyot, mehmonxona biznesida yashil mehmonxonalar amaliyotining qo‘llanilishi kabilar tahlil qilingan. Mehmonxona moliyasini tashkil etish jarayonini tadqiq qilish asosida xulosalar va tavsiyalar berilgan.

Tayanch so‘zlar: mehmonxona, mehmonxona biznesi, mehmonxona moliyasi, yashil mehmonxona, mehmonxonalarni moliyalashtirish, aksiyalarni ommaviy joylashtirish.

HOTEL FINANCE: ORGANIZATION AND FOREIGN EXPERIENCE

Abstract. In researching the process of organizing hotel finance, a number of scientific researches related to the field have been studied. Specific aspects of hotel finance organization, global practice of hotel finance, implementation of green hotel practice in hotel business are analyzed. Conclusions and recommendations are given based on the research of hotel finance organization process.

Keywords: hotel, hotel business, hotel finance, green hotel, hotel financing, public offering of stocks.

Kirish

Jahon iqtisodiyotining rivojlanishida xizmatlar sohasi tobora muhim o‘rin tutmoqda. Nafaqat rivojlangan mamlakatlar, balki rivojlanayotgan mamlakatlar ham o‘zining tabiiy imkoniyatlari, madaniy merosi hamda iqtisodiy potensialidan kelib chiqqan holda turizmni rivojlantirishga intilmoqda. Bu esa,

o‘z navbatida, sifatli mehmonxona xizmatlarini shakllantirish va mehmonxona sohasida malakali mutaxassislarni tayyorlashga e‘tiborni kuchaytirishni taqozo etadi. Mehmonxona sohasi mamlakatda turizmni rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Aksariyat mamlakatlarda mehmonxonalarning xizmat sifati turistlarni jalb qiluvchi vositalardan biriga aylanib ulgurgan. Shu sababli global miqyosda mehmonxonalar tarmoqlari yuzaga kelishi, mamlakatda mehmonxona sohasini rivojlantirish uchun xorijiy mehmonxona bizneslari vakillarining jalb qilinishi kabi jarayonlarning amalga oshirilishi ijobiy holat sifatida qaraladi. Mamlakatimizda mehmonxona biznesini rivojlantirishda yetarlicha imkoniyat mavjud, biroq mavjud imkoniyatlardan samarali foydalanish hamda sohani jadal rivojlantirish uchun bugungi kunda mehmonxona moliyasiga alohida yondashish, mavjud moliyaviy resurslardan oqilona foydalanish tobora ahamiyatini oshirib bormoqda. Shu sababli mehmonxona biznesi moliyasini tadqiq qilish va bu bo‘yicha xorij tajribasini o‘rganish dolzarblik kasb etmoqda.

Adabiyotlar tahlili

Mamlakatda turizmni rivojlantirishda mehmonxona biznesini rivojlantirish muhim ahamiyatga ega. Shu sababli qator iqtisodchilar tomonidan mazkur soha bo‘yicha tadqiqotlar olib borilgan. F.Zhang va boshqalarning fikricha, “mehmonxona sanoatidagi tranzaksiyalar boshqa sohalardagi operatsiyalardan farq qiladi, chunki mehmonxona sohasidagi birlashishlar va qo‘shib olishlar amaliyotlarini o‘tkazgan kompaniyalar qo‘shilishdan keyin ijobiy natijalarga erishgan. Natijalar shuni ko‘rsatadiki, ichki bitimlar va konglomerat sotib olish mehmonxona sanoatida eng keng tarqalgan bitimlardir. Amerika Qo‘shma Shtatlari, Buyuk Britaniya va Avstraliya 55% ekvayring va 60 ta sotib olingan kompaniyalar joylashgan eng faol uchta mamlakatdir. Bundan tashqari, mualliflar M&A jarayonining har bir bosqichi kelajakdagi tadqiqotlar uchun, ayniqsa integratsiya bosqichi uchun pishgan maydon ekanligini alohida ta’kidladilar. Ikkala maqola ham mehmonxona M&A haqida asosiy ma’lumot beradi” [1].

S.Jang va boshqalar o‘z tadqiqotlarida mehmonxonalarni moliyalashtirish xususiyatlarini o‘rganishgan. Xususan, “asosiy vositalar va qisqa muddatli majburiyatlar o‘rtasidagi muddatning mos kelmasligi, ichki va tashqi muhitga qarab tovar-moddiy zaxiralarni moliyalashtirish manbalarini moslashtirish zarurati va operatsion aktivlarning aksiyadorlik kapitaliga yuqori darajada bog‘liqligi” [2] shular jumlasidandir.

“Kichik va o‘rta biznes sifatida faoliyat ko‘rsatadigan mehmonxonalarning rentabelligi ularning tajribasi, malakasi, xodimlar va menejerlarning bilim darajasi, daromadlarning o‘zgaruvchanligi va kapital tuzilmasi kabi bir qancha omillarga bog‘liq” [3].

A.Kopanelli tomonidan mehmonxona moliyasi bo‘yicha tadqiqotlar olib borilgan. “Moliyaviy hisobotlar tahlilini amalga oshirishda qaror qabul qilishning uchta yondashuvini inobatga olish lozim. Birinchidan, mehmonxonalarga jalb qilinadigan to‘g‘ridan-to‘g‘ri investitsiyalar bo‘yicha qaror chiqarish turli xil investitsiya loyihalarini topish, investitsiya loyihalaridan birini tanlash va baholash bilan bevosita bog‘liq. Ikkinchidan, mehmonxonalarni moliyalashtirish bo‘yicha qaror qabul qilish to‘g‘ridan-to‘g‘ri optimal kapital tuzilmasi bilan bog‘liq bo‘lib, turli korporativ moliyalashtirishning uzoq muddatli usullarini (masalan, uzoq muddatli kreditlar, oddiy aksiyalar, imtiyozli aksiyalar) inobatga olgan holda amalga oshiriladi. Uchinchidan, dividend siyosati bo‘yicha qaror qabul qilish bu kompaniya foyda olganda aksiyadorlarga dividend to‘lash yoki korporativ foydani ushlab turish va ularni turli xil investitsiya loyihalariga investitsiya qilish bo‘yicha qaror qabul qilishni bildiradi” [4].

“Mehmonxona sohasida firmalar o‘ziga xos xususiyatlarga ega bo‘lib, ular firmaning moliyalashtirish xatti-harakatlariga ta'sir qilishi mumkin. Mehmonxona sohasidagi firmalarning intensiv kapital tabiati, sotuvlari o‘zgarishi natijasida doimiy xarajatlarning yuqori darajasidan kelib chiqadigan daromadlarning o‘zgaruvchanligi tufayli mehmonxonalar riskini oshirishi mumkin” [5].

“Xarajatlar hisobini yuritish, shuningdek, operatsion koeffitsientlar mehmonxona sanoati uchun yaxshi barometrlar hisoblanadi. Mazkur tarmoqda kompaniyaning operatsion ko‘rsatkichlarini tahlil qilish diagnostika vositasidir. Mazkur koeffitsientlar ko‘pincha tegishli tashkilotlar tomonidan e‘lon qilinadigan savdo sohasidagi shunga o‘xshash koeffitsientlarga solishtiriladi”[6].

“Mehmonxona xizmatlarida mijoz va ijrochi o‘rtasidagi o‘zaro aloqalar jarayoni shunga olib keladiki, bunda iste‘molchining fikri faoliyatning sifati, natijalari, samaradorligini baholashda muhim ahamiyatga ega bo‘ladi. Boshqa tomondan sifat darajasini oshirish har doim xizmat ko‘rsatishning qo‘shimcha xossalarni barpo etishga talab qilinadigan xarajatlarning oshishi bilan bog‘liq bo‘ladi, ya‘ni mehmonlar yuqori sifatli xizmatlarni yuqori baholarda oladilar. Mehmon xizmatlarni bahosi va sifati hamda mehmonxona biznesini tashkil etishning kategoriyasiga (“yulduzliligi”ga) mos xizmatlar to‘plami xususiyatlari va o‘zining moliyaviy imkoniyatlari bo‘yicha tanlaydi” [7].

“Xarajatlarning asosiy qismini ish haqi va u bilan bog‘liq to‘lovlar (27-32 %) tashkil etadi, chunki mehmonxona xo‘jaligi o‘ta yuqori malakali, katta maosh to‘lanadigan menejer va marketologlardan tortib, to‘yordamchi xizmatlarda ishlaydigan ko‘p sonli malakasiz ishchilargacha ko‘p miqdordagi xizmat ko‘rsatuvchi xodimlar bo‘lishini talab etadi, shunga qaramay, bu ishchilar bevosita mehmonlar bilan aloqada bo‘lishi hamda talab qilinadigan qulaylik va mehmondo‘stlik muhitini yaratishi sababli ularga yaxshi haq to‘lanadi. Shunday qilib, zamonaviy mehmonxonalar iqtisodiy tuzilmasi ularning barqaror foyda olishini kafolatlaydigan ko‘ngildagidek ko‘rsatkichlarga yo‘naltiriladi” [8].

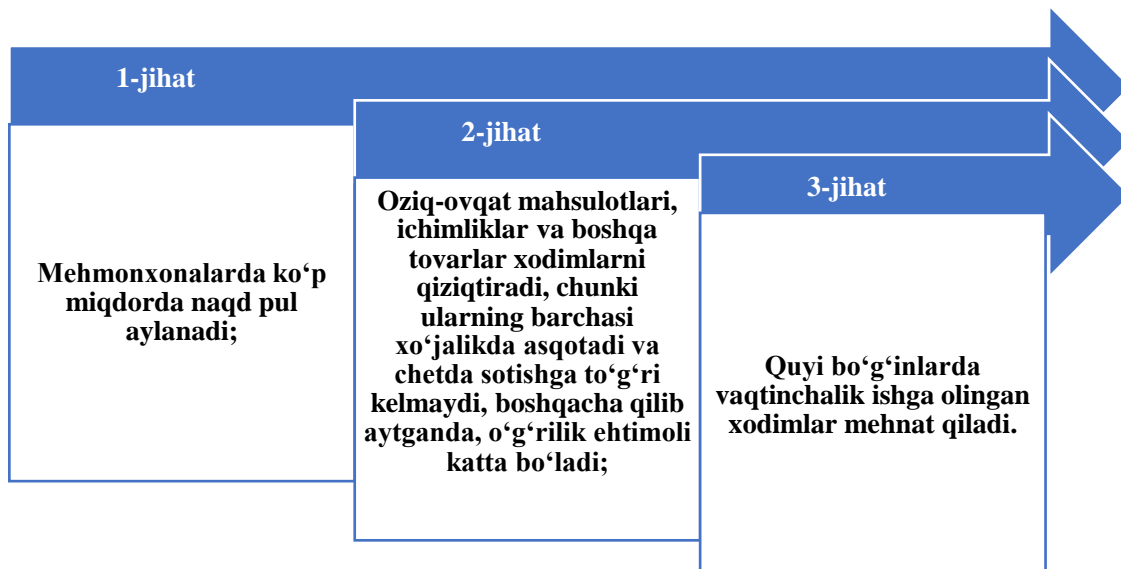
Yuqoridagi tadqiqotchilar fikrini inobatga olgan holda ta‘kidlash mumkinki, mehmonxona sohasini rivojlantirish mamlakat iqtisodiyotini, jumladan, turizm va mehmonxona sohasini rivojlantirishda muhim hisoblanadi. Qolaversa, mehmonxona moliyasini samrali tashkil etish mazkur sohani jadal rivojlantirishga yordam beradi.

Tadqiqot metodologiyasi

Mehmonxona biznesi moliyasini tashkil etish va bu bo'yicha xorij tajribasini tadqiq qilishda ilmiy abstraksiyalash, qiyosiy tahlil, statistik tahlil, analiz kabi tadqiqot metodlaridan foydalanilgan.

Tahlil va natijalar

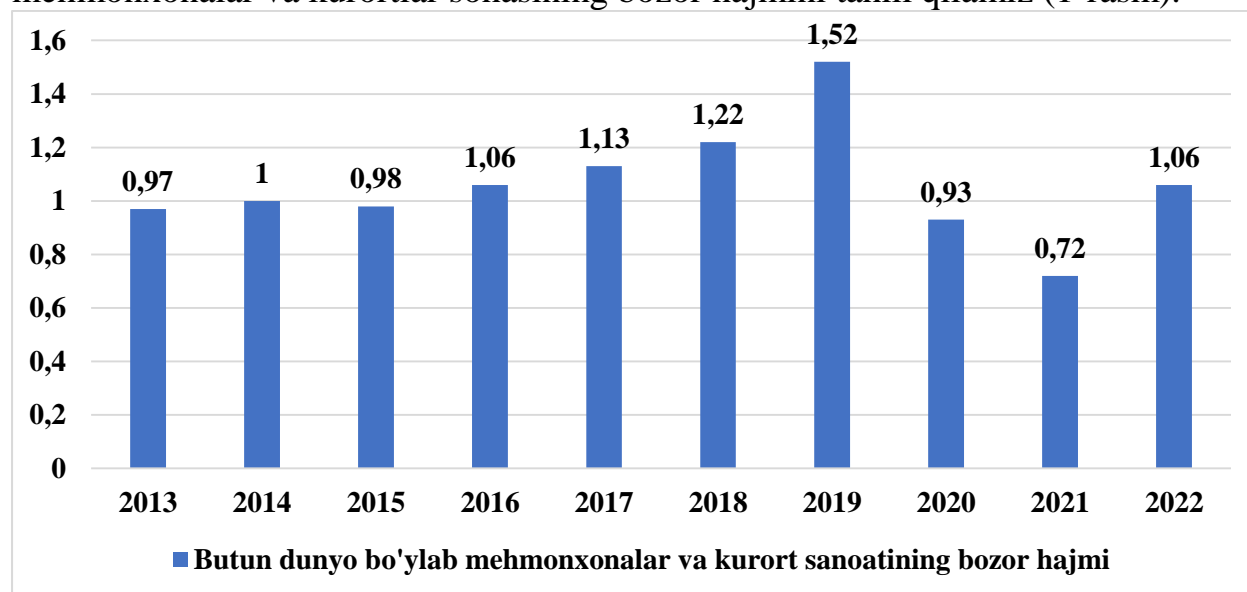
Mehmonxona sohasi turizm industriyasining ajralmas qismi hisoblanadi. Bir tomondan atrof-muhitga salbiy ta'sir ko'rsatsa, ikkinchi tomondan turizm industriyasidagi o'z hissasi tufayli global isish va tabiiy resurslarning kamayishi kabi atrof-muhitga salbiy ta'sirini kamaytirishga sezilarli hissa qo'shishi mumkin. Dunyo bo'ylab ekologiyani asrashga bo'lgan yuqori e'tiborning mavjudligi, biznes hamda atrof-muhit muammolarining o'zaro kesishishi, so'nggi yillardagi raqamlashtirish tendensiyasining kuchayishi va boshqa shu kabi o'zgarishlar mehmonxonalarining samaradorligini oshirish zarurligini ko'rsatmoqda. Mehmonxona biznesi moliyasini samarali tashkil etishda ichki nazoratni to'g'ri tashkil etish ham muhim ahamiyat kasb etadi. Mehmonxona biznesi moliyasini tashkil etishda sohaning o'ziga xos jihatlarini inobatga olish lozim (1-rasm).

1-rasm. Mehmonxona biznesi moliyasini tashkil etishda e'tibor qaratiladigan o'ziga xos jihatlar [9]

1-rasmda mehmonxonalarda ko'p miqdorda naqd pul aylanishi, oziq-ovqat mahsulotlari, ichimliklar va boshqa tovarlar ko'p ishlatilishi sababli o'g'rilik ehtimoli katta bo'lishi hamda quyi bo'g'inlarda vaqtinchalik ishga olingan xodimlar mehnat qilishi kabi jihatlariga mehmonxona biznesi moliyasini yuritishda alohida e'tibor qaratish lozim.

Xalqaro amaliyotda aksariyat hollarda mehmonxonalar va kurortlar birgalikda o'rganilishini kuzatish mumkin. Quyida 2013-2022-yillarda global mehmonxonalar va kurortlar sohasining bozor hajmini tahlil qilamiz (1-rasm).

2-rasm. 2013-2022-yillarda global mehmonxonalar va kurortlar sohasining bozor hajmi, trln. AQSh dollari [10]

1-rasmda 2013-2022-yillarda global mehmonxonalar va kurortlar sohasining bozor hajmiga nazar solsak, 2019-yilgacha yillik ko'rsatkichlar o'sib kelganligini kuzatish mumkin. 2020-yil va undan keyingi yillarda esa natijalar sezilarli pasaygan. Bunda COVID-19 pandemiyasining ta'siri bo'lganligini ta'kidlash lozim. Global pandemiya yuzaga kelgandan so'ng xalqaro turizmga, shuningdek, mehmonxona sohasiga jiddiy zarar yetdi.

Xalqaro amaliyotga e'tibor qaratsak, mehmonxona sohasida eng katta mehmonxona tarmog'i Wyndham Hotels & Resort hisoblanadi. 2022-yil holatiga ko'ra, birgina AQShda 132 228 ta mehmonxona va motel mavjud bo'lib, bu 2021-yilga nisbatan 8,3 foizga ko'pdir. Global miqyosda turizm, mehmonxona va boshqa dam olish bilan bog'liq sohalarning bozor qiymati

2021-yildagi 3952 milliard dollardan 2022-yilda 4548 milliard dollargacha yoki 15,1 foizga o‘shishi prognoz qilinmoqda [11].

1-jadval

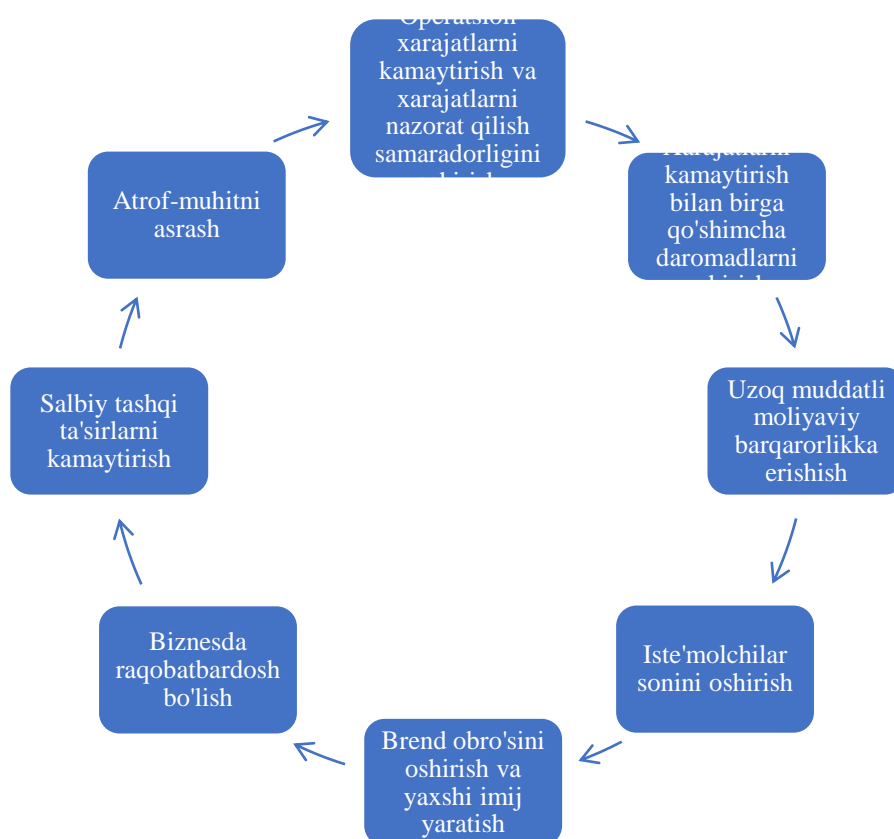
Hindistonda mehmonxonalar va kurortlar tomonidan o‘tkazilgan IPO amaliyotlari tahlili [12]

№	Kompaniya nomi	<u>Listing sanasi</u>	Chiqarilish qiymati (bir dona aksiya, AQSh dollari)	<u>Chiqarilish hajmi (AQSh dollari)</u>
1.	Goel Food Products Limited IPO	28.06.2022	0,87	87 241
2.	Silver Pearl Hospitality & Luxury Spaces Ltd IPO	17.06.2022	0,22	108 900
3.	Roopshri Resorts Limited IPO	1.04.2019	0,24	43 560
4.	Chalet Hotels Limited IPO	7.02.2019	3,39	19 858 278
5.	Mac Hotels Limited IPO	4.10.2018	0,29	23 474
6.	Lemon Tree Hotels Limited IPO	9.04.2018	0,68	12 568 028
7.	Sanghvi Brands Ltd IPO	22.11.2017	0,83	152 073,14
8.	Mahindra Holidays and Resorts India Ltd IPO	16.07.2009	3,63	3 363 316
9.	Bhagwati Banquets And Hotels Ltd IPO	17.05.2007	0,48	1 113 200

Bugungi globallashuv sharoitida mehmonxonalar o‘z faoliyatini moliyalashtirish maqsadida kapital jalb qilish yo‘llaridan keng foydalanmoqda. Jumladan, Hindiston amaliyotini tadqiq qiladigan bo‘lsak, qator mehmonxonalar tomonidan aksiyalarni birlamchi ommaviy joylashtirish operatsiyalarini o‘tkazish orqali kapital jalb qilish amaliyotidan atroflicha foydalanilmoqda. 1-jadvalda ko‘rish mumkinki, turli yillar davomida Hindistondagi mehmonxonalar va kurortlar tomonidan turli miqdorlarda kapital jalb qilingan. Xususan, jalb qilingan kapitallar orasida eng kichik natija 23 ming dollardan ortiqni tashkil etgan bo‘lsa, eng katta ko‘rsatkich deyarli 20 mln. dollar qiymatni ko‘rsatmoqda.

Xalqaro amaliyotda atrof-muhitni muhofaza qilish va asosiy ekologik muammolarni hal qilish mehmonxona biznesida tobora muhim omillarga aylanib bormoqda va bu soha vakillarining bozordagi raqobatbardoshligiga

ta'sir ko'rsatmoqda. Bugungi kunda turistlar mehmonxona sanoatida yashil mehmonxona amaliyotiga ijobiy munosabatda bo'lishmoqda. Mehmonxonalar faoliyatida bunday amaliyotni mehmonxona strategiyalariga kiritish raqobatbardosh biznesni rivojlantirishning asosiy mexanizmlaridan biri hisoblanadi. Ekologik yondashuv asosida barqaror rivojlanishga harakat qilish xizmatlar sifatiga sezilarli ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Ekologik yondashuvni qo'llagan mehmonxonalar yuqori darajadagi iqtisodiy ko'rsatkichlarga erishishi, shuningdek, atrof-muhitni boshqarish va kompaniyaning umumiy faoliyati o'rtasidagi ijobiy munosabatlarni yo'lga qo'yishi mumkin. Xalqaro amaliyotda yashil mehmonxona amaliyotidan foydalanish kengaymoqda. Yashil mehmonxona amaliyotini yo'lga qo'yishning qator afzalliklari mavjud bo'lib, ularni quyidagi rasm orqali yoritib o'tamiz.

3-rasm. Yashil mehmonxona amaliyotini yo'lga qo'yishning afzalliklari[13]

2-rasmda yashil mehmonxona amaliyotini yoʻlga qoʻyishning afzalliklari yoritilgan boʻlib, mazkur amaliyot orqali daromadlarni oshirish, raqobatbardosh boʻlish, brend imijini yaxshilash, atrof-muhitni asrash, xarajatlarni kamaytirish kabilarga erishish mumkin.

Xulosa

Mehmonxona biznesi moliyasini tashkil etish va bu boʻyicha xorij tajribasini oʻrganish asosida quyidagi xulosalarni keltirish mumkin.

Birinchidan, xalqaro amaliyotlarda mehmonxona biznesini rivojlantirish va mehmonxona biznesini moliyalashtirishda aksiyalarni ommaviy joylashtirish amaliyotlaridan foydalanishga boʻlgan eʼtibor yildan yilga kuchaymoqda. Shu sababli milliy amaliyotimizda ham mehmonxonalar moliyasini samarali tashkil etish va mehmonxonalar faoliyatini moliyalashtirishda xalqaro amaliyotda qoʻllanilayotgan aksiyalarni ommaviy joylashtirish amaliyotlarini qoʻllash maqsadga muvofiq, deb hisoblaymiz.

Ikkinchidan, mamlakatimizdagi turistlar nisbatan koʻp tashrif buyuradigan hududlarda xalqaro talablarga javob beradigan mehmonxonalar tizimini shakllantirishda bugungi kunda xalqaro amaliyotda qoʻllanilayotgan yashil mehmonxonalar amaliyotini tatbiq etish lozim. Mazkur amaliyotni mamlakatimiz hududida qoʻllash koʻp tomonlama foydali boʻladi, deb hisoblaymiz.

Uchinchidan, mehmonxona sohasi mamlakatda turizmni rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Aksariyat mamlakatlarda mehmonxonalarning xizmat sifati turistlarni jalb qiluvchi vositalardan biriga aylanib ulgurgan. Shu sababli mamlakatimizga global miqyosdagi mehmonxonalar tarmoqlarini, shuningdek, xorijiy mehmonxona bizneslari vakillarining jalb qilinishi mamlakatimizda mehmonxona biznesini rivojlantirishga hamda mehmonxona biznesi moliyasini samarali shakllantirishga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar roʻyxati

1. Fan Zhang, Qu Xiao, Rob Law, Seoki Lee. Mergers and acquisitions in the hotel industry: A comprehensive review. // International Journal of Hospitality Management, Volume 91, October 2020. <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0278431919304712>
2. Soocheong (Shawn) Jang, Chun-Hung Hugo Tang, Ming-Hsiang Chen. Financing behaviors of hotel companies. // International Journal of

---

Hospitality Management, September, 2008. - 478-487 pp.
https://www.researchgate.net/publication/278716513_Financing_behaviors_of_hotel_companies

3. Filipe Sardo, Zélia Serrasqueiro, Helena Alves. On the relationship between intellectual capital and financial performance: A panel data analysis on SME hotels. // International Journal of Hospitality Management, Volume 75, September 2018, Pages 67-74.
<https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S027843191730590X>

4. Anastasia Kopaneli. Finance, Marketing, Management and Strategy Planning. A Qualitative Research Method Analysis of Case Studies in Business Hotels in Patras and in Athens. // Procedia Economics and Finance, Volume 9, 2014, Pages 472-487.
<https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2212567114000495>

5. Zélia Serrasqueiro, Paulo Maças Nunes. Financing behaviour of Portuguese SMEs in hotel industry. // International Journal of Hospitality Management, Volume 43, October 2014, Pages 98-107.
<https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0278431914001418>

6. М.Т.Алиева. Меҳмонхона менежменти. // Дарслик, Т., 2007. – 203 б.

7. Ахмедов Умид Хуршидович. Меҳмонхоналарда туристик хизмат кўрсатиш сифати ва самарадорлигини бошқариш. // “Иқтисодиёт ва инновацион технологиялар” илмий электрон журнали. № 5, сентябрь-октябрь, 2018 йил. – 7 б.

8. Д.И. Абидова. Меҳмонхона хўжалигида бошқарув қарорлари самарадорлигини ошириш йўллари. // “Иқтисодиёт ва инновацион технологиялар” илмий электрон журнали. № 3, май-июнь, 2015 йил. – 3 б.

9. М.Т.Алиева. Mehmonxona menejmenti. // Darslik.: - Toshkent, 2007. – 204 b. <http://arm.sies.uz/wp-content/uploads/2020/10/9-y-Mehmoxona-menejmenti.-Darslik.-M.T.Aliyeva.-T-2007..pdf>

10. <https://www.statista.com/statistics/1186201/hotel-and-resort-industry-market-size-global/> - Statista global statistik ma'lumotlar taqdim etuvchi rasmiy veb-sayti ma'lumotlari

11. <https://www.dreambigtravelfarblog.com/blog/hotel-industry-statistics> - mehmonxona sohasi bo'yicha ma'lumotlar taqdim etuvchi veb-sayt ma'lumotlari

12. <https://www.chittorgarh.com/report/sector-wise-ipo-list-in-india/96/130/> - Chittorgarh kompaniyasi rasmiy veb-sayti ma'lumotlari asosida muallif tomonidan shakllantirilgan

13. Zorica Duric, Jasna Potočnik Topler. The Role of Performance and Environmental Sustainability Indicators in Hotel Competitiveness. // Sustainability 2021, 13(12), 6574. <https://www.mdpi.com/2071-1050/13/12/6574>